

Speechwriter Jan Sonneveld bij Areopagus-training:

‘Preek vergelijkbaar met speech in coronacrisistijd’

In de meest recente Areopagustraining voor predikanten ging het over contact maken met het leven van hoorders. *‘Bring it home, preacher!’* Jan Sonneveld was een avond te gast. Hij behoort tot het selecte gezelschap *speechwriters* van ons land; deskundigen die voor bewindslieden en *captains of industry* teksten schrijven in opdracht. ‘Bruggenbouwers’ tussen spreker en hoorders. Jan werkt voor ministers, staatssecretarissen, *captains of industry*. Het werd een open gesprek – een gezamenlijke zoektocht naar overeenkomsten en verschillen. Een paar flarden uit een avondje praten.

Predikanten zijn vertrouwd met de homiletische driehoek, speechwriters hebben hun eigen mathematische figuurtjes. De driehoek spreker-publiek-boodschap is wel de meest basale ‘Overtuigen met woorden is de kern van ons vak’. Hoe zet je de stap van papier naar praktijk, hoe kom je in het hoofd, in het hart en de handen, in het gevoelsleven van je luisteraar? Dat moet je elke keer opnieuw verdienen. Het is bijna mystieke ervaring, als je iemand zo weet te raken, dat er een verandering optreedt in denken of gedrag’, zegt de speechwriter.

De gouden standaard onder zijn collega’s is: *show, don’t tell*. ‘Je kunt al te druk zijn met uitleg, exegeese, toepassing, concretisering, dat je vergeet dat je zoveel meer kunt bereiken door iets te laten zien en te ervaren.’ We bekeken een fragment van de afscheidsspeech van Ronald Reagan, de Republikeinse president van de VS (1981-1989), waarin hij als *great communicator* in beeldende taal voor vriend en vijand een gedeeld toekomstvisioen probeert te schetsen. Een vrije samenleving – ‘waarvoor onze jongens in Normandië hebben gevochten’, een welvarend oord, voor zakenlui en Jan met de pet, gastvrij voor vluchtelingen, kortom, de *stars-and-stripes*-variant van het Beloofde Land.

Kan de predikant hetzelfde doen, appelleren aan een gezamenlijk verlangen? Of is de diversiteit van hoorders te groot? Is er teveel weerstand? Wat kun je doen om een synchrone situatie te creëren? ‘Je wilt raken aan een verlangen’, zegt een predikant, ‘maar je wilt niet alleen maar bevestigen; hoe houd je iets van het profetische?’ Wat heb je tot je beschikking om de ander mee te nemen in ‘het visioen’ dat je vanaf de kansel wilt schetsen? De Bijbeltekst?

Gemeenschappelijk maken

Reagan probeerde in zijn speech in één beweging alle Amerikanen te omarmen, de verwijzing naar Normandië – als gemeenschappelijke herinnering – functioneerde samenbindend.

Er is altijd wel iets gemeenschappelijks te vinden, redeneerde Sonneveld. Carola Schouten mag de tegenpool zijn van *Farmers Defence Force*, ze staan diametraal tegenover elkaar – maar toch is zijn boerendochter; ze delen iets samen. Al is innige harmonie uitgesloten, het is de kunst om in een speech tenminste een deel van de kloof te overbruggen. Sonneveld riep in herinnering dat het woord communiceren stamt van *communicare*, dat zoveel betekent als ‘iets gemeenschappelijk maken’. ‘Als predikant heb je iets priesterlijks – je hoorders willen gezien worden, willen zich gekend weten. De priester gaat aan de profeet vooraf.’

Verbinden

Een belangrijk aspect van een speech/preek is de vraag: hoe verbindend ben je? Eigenlijk zitten we daarmee meer op het terrein van de psychologie dan de theologie. Je bent er als predikant niet voor opgeleid; toch blijkt het een cruciale factor in het ‘welslagen’ van het avontuur dat preken heet. Pakweg dertig jaar geleden kon je nog enigermate terugvallen op het gezag van het ambt, het gezag van de Bijbel. En vandaag? ‘Heb je een ijzersterk verhaal, maar slaag je er niet in om verbinding te maken, dan ben je vandaag kansloos. Als predikant vervul je tal van rollen: herder, leraar/uitlegger,

profeet, organisator, voorzitter van de kerkenraad; het is zaak bewust te kiezen welke primaire rol je op enig moment hebt.'

Drie bewegingen

Terug bij het thema 'Bring it home, preacher' onderscheidt Sonneveld drie bewegingen bij de voorbereiding van een speech/preek:

1 Keer de tekst binnenstebuiten

Laat de eerste versie eens een tijdje sudderen. Slaap er een nachtje over, lees 'm dan nog eens, fris. Heb je eruit gehaald wat er in zit? Maak je helder je punt? Bevat het de kern van wat je beoogt te zeggen?

2 Maak de beweging naar de ander

Wie is de ander? Waar zit de weerstand? Waar het verlangen? Hoe kom ik langszij? Waar zit iets gemeenschappelijks, wat herkenning geeft?

3 Maak de beweging naar binnen

Betrek de tekst op jezelf: wat doet de preek met jou? Wat raakt je, wat schud je wakker? Waar voel je ergernis?

Het doorlopen van de drie stappen is een hoogstpersoonlijke exercitie; dat kun je eigenlijk nauwelijks voor een ander doen. Eigenlijk is daarmee uitgesloten dat je een preek voor een ander kunt maken – al komt dat in sommige tradities wel voor. Bijv. de RK-kerk bijvoorbeeld of in buitenland: een seniorpredikant schrijft dan de homilie voor collega's.

Sonneveld: 'Een ander die jouw preek/speech uitsprekt kan de boel behoorlijk verzieken. Maar als de boodschap daardoor beter past bij de spreker, wie ben ik dan om daar dan iets afkeurends over te zeggen. Ik concentreer me op mijn taak. Ik verdiep me als speechwriter in de spreker: wie is hij/zij, wat is zijn/haar mens- en wereldbeeld? En ook: wie zitten er in de zaal?' Om dat te achterhalen belt hij soms vooraf een aantal gasten.

De preek heeft in de protestantse traditie iets sacramenteels, constateren we. Het is niet alleen een stuk voorgelezen tekst, er komt iets bij, - de Geest, het Woord van God, scheppend – dat is wezenlijk voor de klassieke preek. De werkzame aanwezigheid van God/de Geest onderscheidt de preek van de speech.

Tegelijk heeft een goede preek ook iets eigens, waarin de *couleur locale* van de gemeente meekomt. Het is niet gemakkelijk om daar een vinger op te leggen. Een preek uit de ene gemeente is niet zomaar ook elders af te steken.

Zoeken en vluchten

Sonneveld: 'Een preek is vergelijkbaar met een speech in crisistijd. Kijk naar de toespraken van bewindslieden bij de corona-persconferenties. Ze moeten opboksen tegen weerstand, ze voelen de druk van bedrijfsleven, de horeca en cultuursector. Vind dan maar eens woorden om mensen mee te krijgen. Dat is een worsteling.

Ook in een preek wil je je hoorders meenemen. Tegelijkertijd zijn er weerstanden.' Paul Visser droeg een citaat van de theoloog J.H. Bavinck aan: In het zoeken is het vluchten; in het vluchten het zoeken. Daarom is preken altijd een zoeken van vluchters.

Het dient de 'verbinding', vandaag de dag, als je als voorganger aardig, gevierd, 'likeable' bent. 'Ik vrees dat je dat moet zijn', inderdaad', beaamt Sonneveld, 'al kan het een glazuurlaag zijn. Het is

nogal een eis, om echt en authentiek te zijn. En laten we eerlijk zijn: Rutte komt niet bij de 6,5 miljoen Nederlandse kijkers dichtbij. Hij blijft op afstand, als symbool van de staat.

Een pleidooi voor authenticiteit en kwetsbaarheid is nogal glad ijs. Voor je het weet wordt het een instrument, een truc. Het is een ramp om echt kwetsbaar te zijn. Veel zogeheten kwetsbaarheid is kitsch.

Tegenwicht

Sonneveld: 'De homiletische cultuur kwam decennialang overeen met de speechcultuur in de maatschappij. Pas de laatste tijd is dat uiteen gaan lopen.'

Kees van Ekris: 'Hoe kitscherig het ook moge overkomen, het vraagt iets van ons. Tegelijk willen we ons er niet aan uit leveren. Betekent het dat we een eigen homiletische cultuur moeten creëren – anders dan wat gangbare is in de cultuur waarin we leven? Als was het maar als tegenwicht, tegen het neerbuigende kapotpraten van preken omdat hoorders vandaag hooguit een spanningsboogje van 10 minuten aan zouden kunnen....Hoe saboteren we dat?'

Van belang lijkt me tijd te nemen voor de 3 bewegingen, zei Sonneveld, die een herinnering deelde over zijn toespraak bij de uitvaart van zijn vader. 'De eerste versie heb ik een tijdje weggelegd, daarna nog eens bekeken. Alles zat erin, de reflectie op zijn leven, de emoties, onze relatie, etc. Maar toen ik de tekst nog eens binnenstebuiten keerde, hield ik eigenlijk drie anekdotes over, waarmee alles kon worden gezegd. In 500 woorden zei ik net zoveel als in de oorspronkelijke 11 minuten. Dat is het: zoek naar de essentie.'

Koos van Noppen